

ПРИЛОЗИ

Дарко БАКИЋ*

СТАНКО РАДОЊИЋ, ПРВИ ЦРНОГОРСКИ ДИПЛОМАТСКИ ПРЕДСТАВНИК

ИЗВОД: Војвода Станко Радоњић, први црногорски дипломатски представник, обављао је дужност изванредног посланика и опуномоћеног министра Црне Горе у Османском царству. У току свог кратког боравка у Цариграду Радоњић је првенствено био усредсређен на рјешавање црногорско-турског граничног питања. Осим тога, бавио се и конзуларним пословима. Послије неколико мјесеци проведених у отоманској престоници, крајем децембра 1879. године, вратио се на Цетиње.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: Станко Радоњић, Црна Гора, Отоманско царство, Цариград, дипломатско представништво

Станко Радоњић је рођен у Његушима 1842. године. Био је син Ива Радоњића, црногорског сенатора и војводе. Мајка му је била сестра књаза Данила. Године 1856. одлази на школовање у Француску, гдје завршава лицеј Луја Великога и војну академију Сен Сир. Потом се враћа у Црну Гору и постаје ађутант књаза Николе. Реформом државне управе која је изведена на Ђурђевдан 1874. године, постављен је на чело Канцеларије Сената за спољне послове. У вријеме црногорско-турског рата именован је за начелника штаба врховне команде. У другој фази рата налазио се на дужности црногорског делегата при руском главном ратном стану. Заједно са војводом Божом Петровићем, био је одређен да представља Црну Гору на Берлинском конгресу.

Убрзо након постављења за министра иностраних дјела, послије реформе државне управе од 20. марта 1879. године, Радоњић је именован за дипломатског представника Црне Горе у Османском царству, у рангу изванредног посланика и опуномоћеног министра. Тиме је као

* Аутор је службеник Агенције за интелектуалну својину Црне Горе.

први акредитовани црногорски изасланик у некој страниој држави отворио нову етапу у развоју црногорске дипломатије.

Војвода Станко је кренуо за Цариград 10/22. јула 1879. године са чланом Великог суда Гавром Вуковићем, који је именован за секретара легације, предсједником Државног савјета војводом Божом Петровићем и некадашњим секретаром Сената Стеваном Кустудијом.¹ Црногорска влада је планирала да се војвода Станко задржи у Цариграду тек толико колико је потребно да с Портом размијени мишљења о главним проблемима који су оптерећивали односе двију земаља, као и да их, колико је у могућности, упути правцем рјешавања, затим да се врати на дужност министра иностраних дјела, а да Гавро Вуковић остане као отправник послова у Цариграду.²

На Цетињу су за Станка Радоњића биле припремљене инструкције о актуелним проблемима црногорско-османских односа, као и упутства о начинима и путевима њиховог рјешавања.³

Пошло се од тога да Црна Гора жели успоставити добросусједске односе са Турском, а да је најбољи начин за успостављање таквих односа потпуно поштовање закључака Берлинског конгреса.⁴

Пошто је османска држава одуговлачила са извршавањем територијалних одредаба Берлинског уговора, посебно оних које се односе на предају Плава и Гусиња, Радоњић је добио задатак да, колико је у могућности, утиче на то да се убрза рад комисије за разграничење на подручју Плава и Гусиња. У противном, свако закашњење у раду комисије оснажило би очекивања Албанаца да може доћи до ревизије Берлинског уговора, док би Порта добила још више времена да њихов отпор припреми и организује, будући да је намјеравала да ове градове задржи у својим рукама.⁵ „Она се нада да ће дегутирати Европу бескрајним одуговлачењем питања, па да ће Црна Гора остати усамљена”.⁶

Порти, такође, треба дати до знања да ће Црна Гора, уколико се ово питање буде отезало у недоглед, бити принуђена да се одрекне мирног очекивања расплета ситуације. Војвода Станко би требало да у кон-

¹ Војвода Божо путовао је за Одесу гдје је од трговца по имену Махс требало да тражи зајам у житу ради прехране становништва коме је пријетила велика глад усљед незапамћене суше, али је, према једном извјештају војводе Станка из Цариграда, циљ његовог пута требало да буде и посјета султану. (Р. Распоповић, *Дипломатија Црне Горе 1711–1918*, Подгорица–Београд, 1996, 319; Г. Вуковић, *Мемоари*, Цетиње–Београд, 1996, 344)

² Р. Распоповић, *н.д.*, 320.

³ Н. Ражнатовић, *Црна Гора и Берлински конгрес*, Цетиње, 1979, 162.

⁴ Исто.

⁵ Исто, 163.

⁶ Исто.

тактима са дипломатским представницима великих сила разобличи турске интриге по којима Црна Гора у ствари и није заинтересована за Плав и Гусиње, већ их жели размијенити за неке друге територије.⁷

У инструкцијама се даље каже да су идеје о замјени интерпретиране од појединих страних представника, који су опет могли погрешно пренијети разговоре који су се водили на Цетињу.⁸ Такође, потребно је нагласити да Плав и Гусиње не припадају албанском племену Клименти, како то Порта жели приказати представницима европских сила, већ да тамо углавном живе муслимани словенског поријекла.⁹

Радоњићу је стављено у задатак да захтијева од Порте да нареди својим трупама да спријече мијешање Албанаца из дубине Албаније у питања становника Плава и Гусиња. Исто тако, потребно је нагласити да ће се сваки отпор црногорској војсци сматрати као противзаконит акт и да ће сви они који буду учествовали у таквим радњама били третирани као одметници, тако да за њих неће важити члан 30 Берлинског уговора којим се гарантује имовина свим муслиманима који желе напустити Црну Гору. Осим тога, Порта би могла, ако има искрене намјере, утицати на то да становништво Плава и Гусиња мирно прихвати црногорску власт, „упркос свему што се каже о стању духова у Албанији”. Такође, треба инсистирати на томе да се изврши предаја Плава и Гусиња независно од рада комисије за разграничење. У том случају, црногорска војска била би постављена нешто даље од оне линије која је према Берлинском уговору одређена да буде граница између Црне Горе и Турске, „тако да унапријед отпада могући приговор о нецјелисходности претходне окупације Плава и Гусиња”. Инструкције даље налажу Радоњићу да се заузме за то да Порта што прије пошаље свог опуномоћеног министра у Црну Гору, јер би дипломатски односи успостављени на бази реципроцитета допринијели „да се уклоне тешкоће и неприлике које су до сада спрјечавале да се праведно рјешавају интереси и питања из односа двију земаља”.¹⁰

„Само финансијски разлози учинили су да Црна Гора закасни у успостављању дипломатских односа, а не никаква њена зла воља”, каже се у инструкцијама.¹¹

На крају се истиче да би Станко Радоњић требало да протестује због изградње турских утврђења дуж демаркационе линије источно

⁷ Исто.

⁸ Ријеч је о дипломатским представницима Аустро–Угарске и Енглеске, Темелу и Грину, који су у разговорима са књазом Николом излазили са предлозима о компензацији територија.

⁹ Н. Ражнатовић, *н.д.*, 163.

¹⁰ Н. Ражнатовић, *н.д.*, 163.

¹¹ Исто, 164.

од Подгорице, као и због тога што скадарске власти онемогућавају слободну пловидбу Бојаном, што у оба случаја представља флагрантно кршење одредаба Берлинског уговора.¹²

Црногорски изасланици стигли су у Цариград 20. јула/1. августа 1879. године, али су на пријем код султана морали да сачекају више од мјесец дана. У том периоду доживјели су низ непријатности, једним дијелом кривицом своје владе, али углавном због нетрпељивости султана Абдул Хамида II према Црној Гори.¹³

Наиме, неискуство Црне Горе у дипломатским пословима показало се већ на првом кораку. На Цетињу нијесу знали да је за акредитовање дипломатског представника у некој држави потребно претходно тражити и добити агреман од те државе, тако да су Станко Радоњић и Гавро Вуковић у најмању руку били затечени када су, затраживши пријем у Министарству спољних послова Османског царства, добили одговор од министра да он у суштини за њих не зна, прије него што добију од Владе уобичајени агреман.¹⁴

Радоњић се обратио за помоћ дипломатском представнику Русије у Цариграду кнезу Лобанову-Ростовском како би преко њега издејствовао да се уприличи пријем црногорских делегата и без поменутог документа. Међутим, Лобанов-Ростовски није желио да посредује код Порте у вези са овим питањем, оштро осуђујући руског министра резидента на Цетињу „управитеља политичких и дипломатских односа Црне Горе” Александра Семјоновича Јонина што је заборавио да укаже црногорској влади на уобичајена правила дипломатског церемонијала.¹⁵ Тако су црногорски делегати морали да сачекају да се питање агремана ријешити телеграфским путем, што је почетак њиховог дипломатског дјеловања у Цариграду одложило за неколико дана.¹⁶

Када је посао око агремана био завршен, стекли су се услови да црногорски изасланици ступе у контакт са османским министром спољних послова. Но, како је управо у то вријеме дошло до промјене владе у Турској, усљед тешког финансијског и политичког стања које је потресало читаво Царство, за министра иностраних дјела именован је Сафет-паша, дотадашњи амбасадор Османског царства у Француској.¹⁷

¹² Исто.

¹³ Р. Распоповић, *н.д.*, 320.

¹⁴ Р. Распоповић, *н.д.*, 320.

¹⁵ Г. Вуковић, *н.д.*, 344.

¹⁶ „Док је телеграфирано на Цетиње и са Цетиња на Високу Порту, и док је Порта дала свој агреман, прошло је шест дана, тек да јој и ови случај наше немарности и незнања дипломатских формалности притече у помоћ њеног одлагања рјешења плав-гусињског питања. Ето с каквом дипломатском спремом ушли смо у коло самосталних држава”. (Исто, 344)

¹⁷ Исто.

Пошто се на његов долазак морало сачекати неколико дана, црногорски представници опет су били ометени у својој намјери да у директним разговорима с Портом убрзају рјешавање спорних питања из односа Црне Горе и Турске. У таквим околностима, Радоњић и Вуковић нијесу могли тражити званичну аудијенцију код султана, али је затражен пријем за војводу Божа. Како „султан није могао да чује име Црне Горе”, одбијао је, под разним изговорима, да прими црногорског војводу. Схвативши да га султан неће примити, Божо Петровић је, послије осам дана ишчекивања, својим послом отпутовао за Одесу.¹⁸

Станко Радоњић је лако ступио у контакт са Сафет-пашом, по његовом доласку у Цариград. Тако су преговори са Портом отпочели, иако султану још нијесу била предата акредитивна писма.¹⁹ Такав развој догађаја налагала је деликатна ситуација по питању предаје Плава и Гусиња, као и чињеница да је планиран брз повратак војводе Станка у земљу. Осим тога, стечено искуство у вези са пријемом војводе Божа јасно је ставило до знања Радоњићу и Вуковићу да званична аудијенција код султана неће бити тако брзо уприличена.

О дипломатском дјеловању Станка Радоњића у Цариграду, прије свега о његовим многобројним напорима да у директним контактима са османским министром спољних послова Сафет-пашом допринесе рјешавању проблема насталих турским неизвршавањем одредаба Берлинског уговора, веома лијепо свједоче два извјештаја која је војвода Станко послао на Цетиње 11/23, односно 17/29. августа 1879. године.²⁰ Поменути извјештаји својом садржином, али и обимом, на неки начин представљају сублимацију свих осталих које је Радоњић током свог кратког боравка у Цариграду писао влади на Цетињу.²¹ Стога ћемо у даљем излагању на њих обратити посебну пажњу.

У извјештају од 11/23. августа 1879. године Радоњић је на почетку апострофирао главне тачке прелиминарних преговора које је водио са турским министром спољних послова: „Од како је Сафет-паша узео управу министарства иностраних дјела, био сам већ много пута да му зборим: о предаји Плава–Гусиња, о раду комисије, о Хусеин-паши и

¹⁸ Г. Вуковић, н.д, 344.

¹⁹ Н. Ражнатовић, н.д, 162; Р. Распоповић н.д, 320.

²⁰ ДАЦГ, МИД, 1879, ф. 3, док. 204.

²¹ Извјештаји које је војвода Станко слао на Цетиње у многе су били сличне садржине. Ово због тога што је, усљед турских опструкција, кораци које је предузимао код османских званичника на рјешавању спорних питања између двију земаља и поред бројних обећања која су долазила са турске стране, остајали без резултата. Због тога својој влади често није могао саопштити ништа ново, осим да непрестано обилазе турске државнике и од њих добија празна обећања, углавном по основу свих питања која је у бројним разговорима иницирао. (Државни музеј Цетиње (ДМЦ), Архивско одјељење (АО), фонд Никола I, 1879, док. 86, док. 91.

против ушанчивања Турака у Зети”.²² У свим тим разговорима османски министар иностраних дјела стално га је увјеравао да ће учинити све да се поменућа питања „сврше што брже и на начин најудеснији за обје стране”, али да му је, с обзиром на чињеницу да о овим стварима није био довољно упознат, ипак потребно нешто времена, како би се што боље упутио у суштину проблема. Стога је Радоњић честим посјетама Сафет-паши настојао „да му наше ствари учини јасним и познатим” не допуштајући тако да његов „посао застаје до неизвјесности”. При томе му је, држећи се инструкција које је добио када је кренуо са Цетиња, ставио у изглед могућност употребе војне силе у циљу заузимања Плава и Гусиња. Том приликом војвода Станко предлаже османском министру спољних послова „да Порта измисли какав начин, по коме би Плав–Гусиње могао најлакше нама у руке предати, како ми не би принуђени били употријебити силу да их узмемо; јер би из овога начина могле истећи велике неприлике за високу Порту”.²³

Но, убрзо је Радоњић, поступајући по упутствима која су у међувремену стигла са Цетиња и у којима му, између осталог, црногорски књаз поручује да одустане од пријетње војном интервенцијом како Турци „никако не би промислили, да ћемо силу употријебити”, изречену пријетњу изгладио на лијеп начин. Радоњић поводом тога констатује: „Паша о томе више није ни посумњао, као да није било говора, већ отпочео чинити нужне кораке код Порте о рјешењу питања о предаји Плава–Гусиња по гласу Берлинског уговора”.²⁴

Даље у извјештају Станко Радоњић пише да је уложио озбиљан напор да увјери Сафет-пашу у нетачност тврдње по којој је Црна Гора изразила жељу да промијени Плав и Гусиње за Кучку крајину, а што је наводно био и основни разлог због чега Порта још увијек није извршила предају ових градова. Црногорски посланик дао је до знања османском министру спољних послова да се Црна Гора строго придржава закључака Берлинског конгреса и да не може бити говора ни о каквој размјени територија. Осим тога, указао је и на „несразмјерност између Плав–Гусиња и кршевитих страна Кучке крајине”. Остало је да турски министар иностраних дјела провјери одакле је уопште цијела ствар потекла. Испоставило се да је размјену територија у ствари предложио Ђамил-паша и да је преко британског отправника послова на Цетињу и генералног конзула у Скадру, Кирбија Грина, о томе обавијестио црногорског књаза, који је, наводно, „био готов ступити у преговоре

²² Хусеин-паша, скадарски валија, означен са црногорске стране као главни интригант који је опструирао рад комисије за разграничење.

²³ ДАЦГ, ф. МИД, 1879, ф. 3, док. 204/1.

²⁴ Исто; Г. Вуковић, *н.д.*, 345.

о промјени”.²⁵ Увидјевши да поменути предлог не може бити пут за рјешавање постојећег проблема, Сафет-паша је, замоливши Радоњића за стрпљење, одлучио да питање предаје Плава и Гусиња поднесе министарском савјету на претрес. О томе Станко Радоњић обавјештава Цетиње: „И тако 9. и 10. овог мјесеца расправља се питање о предаји Плава–Гусиња у министарски савјет, о чему још нијесам ништа у стању јавити. Тек у суботу моћи ћу о томе штогод знати”.²⁶

По питању рада комисије за разграничење, Радоњић је, такође, водио бројне разговоре како са Сафет-пашом, тако и са дипломатским представницима страних држава у Турској. Црногорски посланик посебно је указивао на потребу да се скадарски валија Хусеин-паша уклони с положаја, с обзиром на то да је разним сплеткама онемогућавао нормалан рад комисије.²⁷ Дипломатски представници европских сила подржали су Радоњићев захтјев о смјени скадарског валије. Војвода Станко упозоравао је османског министра спољних послова да би Хусеин-пашин останак у Скадру могао проузроковати „какав несрећни сукоб” који би сигурно нанио много штете, како османској држави, тако и Црној Гори. Уважавајући аргументе црногорског дипломате, Сафет-паша је обећао Радоњићу да ће Хусеин-паша бити смијењен, као и да ће „комисији дати најстрожије инструкције да живо ради”.²⁸ Међутим, у томе се није успјело и поред тога што је Порта увјеравала дипломатске представнике страних држава да је паша збачен. Тим поводом, Станко Радоњић у свом извјештају од 11/23. августа пише: „Влада га збача, али он има у двору особито заштитника, који га држе; јер мисле да им је од велике користи у Арбанију”.²⁹

²⁵ Цит. ДАЦГ, ф. МИД, 1879, ф. 3, док. 204/1. Тамил-паша, бивши турски амбасадор у Петрограду, затим високи функционер у Државном савјету Порте која га са тог мјеста именује за главног турског комесара у црногорско-турској комисији у чијој је надлежности било договарање предаје Подгорице, Спужа и Жабљака Црној Гори у замјену за Улцињ који би требало да буде враћен Турској. Међутим, према обавјештењу турске стране, у шта је Цетиње изражавало сумњу, Тамил-паша се разболио, тако да је умјесто њега за главног Портиног комесара постављен Риза-паша, иначе истакнути активиста Албанске лиге. (Н. Ражнатовић, *н.д.*, 117)

²⁶ ДАЦГ, ф. МИД, 1879, ф. 3, док. 204/1.

²⁷ „Он је злонамјерно измишљао сваковрсне алармантне новости, саопштавао их Порти у циљу да је устраши, како се не би ријешила да предузме озбиљне мјере о предаји. Августа 10. јавља Сафет-паши да су Црногорци упали, код Плавнице, дубоко у Турску, разагнали становнике, опљачкали их и стоку плијенили. С Цетиња побјајајући ту вијест тражила је влада да се тај опасни интригант уклони из Скадра”. (Г. Вуковић, *н.д.*, 345; Н. Радуловић, *Документи Министарства иностраних дјела Црне Горе*, Никшић, 1990, 249)

²⁸ ДАЦГ, ф. МИД, 1879, ф. 3, док. 204/2.

²⁹ Исто. Хусеин-паша је у септембру 1879. године позван у Цариград на нову дужност, да би касније постао министар војске Османског царства. (Н. Ражнатовић, *н.д.*, 174)

У разговорима са Сафет-пашом Радоњић је такође инсистирао на томе „да се оборе утврђења што су Турци у Зети учинили”, напомињући да ће када комисија обави свој посао и „сврши границе” обје стране тачно знати шта им припада, тако „да ће свако своје заузети”.³⁰

Пошто Сафет-паша, као министар спољних послова, није имао могућност самосталног одлучивања, једино што је могао обећати Радоњићу било је да ће сва спорна питања поднијети министарском савјету на претрес, уз напомену да ће се старати да се изнесени проблеми што прије ријеше.³¹

Војвода Станко био је веома разочаран стањем ствари у Цариграду, у коме „ничему краја нема, нити се зна ко влада, нити ко слуша”.³² Сматрао је да сва питања у ствари рјешава дворска камарила, на чијем се челу налази Осман-паша „који чини све, смета свему и мути све”.³³ Тако, према Радоњићу, „министарски савјет и њихове сједнице немају ама баш никаквог значаја”.³⁴ Због свега тога, црногорски посланик није гајио било какву наду да може бити од помоћи Црној Гори у својој дипломатској мисији у Цариграду.³⁵

На крају, обавјештавајући Цетиње о веома тешкој општој ситуацији која је у то вријеме владала у Турској – великој незапослености, скупоћи, сиромаштву – Радоњић поручује Црногорцима да не долазе у Цариград, како се не би излагали узалудним трошковима „јер нема рада ни за мало”, а „безпослени да се свудијен врзу није лијепо, нити ће то сад бити допуштено јер се сваког дана дешавају убиства, крађе, паљевине и свака друга зла”.³⁶ За оне, пак, Црногорце који су већ боравили у Цариграду тражио је да се пошаље 500 пасоша, како не би били принуђени да „стоје под турским тескерама”.³⁷

У извјештају од 17/29. августа 1879. године војвода Станко обавјештава Цетиње да на сједници Порте (која је била у току када је писао свој претходни извјештај) ништа није ријешено по питању предаје Плава и Гусиња, тако да је он поново „ствар разложио Сафет-паши”, дајући му до знања „да не би ни најмање било достојанствено за Порту да ствар доведе да се ко трећи умијеша у рјешење питања, кад она може сама с нама доћи до савршеног споразумијевања”.³⁸ Сафет-паша је опет молио

³⁰ ДАЦГ, ф. МИД, 1879, ф. 3, док. 204/2.

³¹ ДАЦГ, ф. МИД, 1879, ф. 3, док. 204/2.

³² Исто.

³³ Исто.

³⁴ Исто.

³⁵ ДМЦ АО, ф. Никола И, 1879, док. 86.

³⁶ Исто.

³⁷ Исто.

³⁸ ДАЦГ, ф. МИД, 1879, ф. 3, док. 204/3.

војводу Станка за стрпљење, правдајући се тешким стањем ствари у османској држави и тешкоћама које Порти задаје Албанска лига, на што му је црногорски посланик узвратио одговором да је Албанска лига Хусеин-пашина измишљотина и да „ако Порта хоће одиста да изврши предају може је извршити у потпуном реду као што се је извршила предаја Подгорице ђе су много више тешкоће биле претпостављане”.³⁹ Станко Радоњић даље пише да паша није дијелио са њим ово мишљење и да је од дипломатских представника страних држава разумио „да се Порта боји од Арбанашке лиге”.⁴⁰ Указујући на подршку коју европски посланици у Цариграду пружају његовим напорима да се оконча питање предаје Плава и Гусиња, војвода Радоњић износи њихов став по коме се ово питање тешко може ријешити на миран начин „већ ако Црна Гора не намјерава опростити се овог округа биће принуђена употрејибити силу”.⁴¹

Црногорски изасланици су се убрзо по доласку у Цариград нашли у незавидној финансијској ситуацији. Наиме, у то вријеме је у Цариграду, према свједочењу Станка Радоњића, „таква скупоба постала

³⁹ ДАЦГ, ф. МИД, 1879, ф. 3, док. 204/3, док. 290; ДМЦ АО, ф. Никола I, 1879, док. 86. Више о Албанској лиги: Ђ. Борозан, *Велика Албанија – поријекло, идеје, пракса*, Београд, 1995; Б. Храбак, *Први извјештаји дипломата великих сила о Призренској лиги*, Београд, 1978.

⁴⁰ ДАЦГ, ф. МИД, 1879, ф. 3, док. 204/3, док. 290, док. 291.

⁴¹ Цит. ДАЦГ, ф. МИД, 1879, ф. 3, док. 204/3.

Војвода Станко био је, такође, увјерен да Црна Гора само оружаним путем може успоставити контролу над Плавом и Гусињем. Тим поводом, у извјештају од 22. септембра/ 3. октобра 1879. године, пише влади на Цетињу: „Ја сам од почетка мога доласка почео увиђати да се с владом турском не може ништа радити, па сам стога вас увјеравао да се не надате узети Плав–Гусиње без силе”. Нешто касније, у извјештају од 3/15. октобра 1879. године, Радоњић обавјештава црногорску владу да Сафет-паша „предлаже измјену којој би одговарала важност Гусиња, што не би земљом исплаћали готови су новчано жртвовати”. Исто тако јавља да је османски министар спољних послова одустао од поменутог предлога молећи га да о томе не обавјештава Цетиње. Но, „послије ове изјаве наш оружан улазак у Гусиње оправдан је”, сматрао је Радоњић. Наредног дана је, такође, војвода Станко упутио црногорској влади депешу у којој образлаже свој став по овом питању: „Догађај, да се Сафет покајао од своје изјаве и да је хтио претећи саопштење како би продужио преговоре и како би дао повода да спријечи оружани улазак, мислим да је његова изјава добро дошла, па ако сте спремни за улазак, не одуговлачите”. (ДМЦ АО, ф. Никола I, 1879, док. 91, док. 93, док. 94)

Напоменимо да је Црна Гора извршила најозбиљније припреме да заузме Плав и Гусиње оружаним путем. Међутим, тада су јој велике силе, првенствено Аустро-Угарска, савјетовале да одустане од војне интервенције, с обзиром на чињеницу да се у Цариграду чине напори у правцу мирне предаје тих мјеста. Убрзо је Порта изјавила да је ријешила предати Плав и Гусиње „одмах и безусловно”, као и да је наредила Мухтар-паши да иде у Гусиње и оба града преда без обзира на тешкоће и жртве. Међутим, ова изјава само је послужила Порти да прикрије своје праве намјере. О томе ће нешто више ријечи бити касније. (Н. Ражнатовић, *н.д.*, 187, 188)

какве није у свијет”.⁴² За непуних мјесец дана боравка у турској престоници потрошили су сав новац који су понијели са Цетиња, „што за путни трошак, што за хаљине, што за отел и депеше”, тако да су остали „без ниједне паре”.⁴³ Зато је војвода Станко тражио да му се пошаље три хиљаде флорина за подмиривање трошкова, како не би био принуђен тражити зајмове по Цариграду, „јер ми се чини да би то срамота било”.⁴⁴

Војвода Станко је тешко могао „прегорети да се оволико троши”, прије свега због тога што, усљед турске опструкције, ствари практично нијесу помакнуте с мјеста. Због тога, пише Радоњић, „да би се томе узалудном трошењу стало на пут, најбоље би било када би се питање о Плаву и Гусињу довело у ред да се макнемо један или обојица, па кад би послови комисије дошли да се овђе рјешавају могао би се вратити”.⁴⁵

На крају, осврћући се на грчко питање, за које каже да је у том тренутку било у центру интересовања, како Порте, тако и цјелокупне европске дипломатије, а сматрајући да је узело „ток који даје изгледа добрим успјесима”, Станко Радоњић завршава свој извјештај ријечима: „Мени се чини да ће и наше питање морати изазвати интервенцију сила, да се без ње на мирни начин неће никад свршити”.⁴⁶

Војвода Радоњић се у преговарима са Сафет-пашом дотакао свих горућих питања из односа двију држава. Ипак, требало је да прође више од мјесец дана од доласка црногорских делегата у Турску, да би за њих била уприличена званична аудијенција код султана. Иако је владина администрација направила пропуст око агремана, цијелу ствар је, у ствари, кочио сам султан Абдул Хамид II који је „из огорчења и необуздане мржње према Црној Гори” намјеравао чак и да не прими Радоњића и Вуковића, па су они, према његовом науму, имали да предају акредитиве великом везиру.⁴⁷ Међутим, османски владар је ипак промијенио одлуку под притиском руског дипломатског представника у Цариграду кнеза Лобанова Ростовског, као и дипломатских представника других држава.⁴⁸

⁴² ДАЦГ, ф. МИД, 1879, ф. 3, док. 204/3.

⁴³ Исто.

⁴⁴ ДАЦГ, ф. МИД, 1879, ф. 3, док. 204/3.

⁴⁵ Исто.

⁴⁶ Пишући о грчком питању, Станко Радоњић између осталог каже: „Дознао сам из чистих извора да ће све силе потпомагати Грчку. Турска ће бити принуђена учинити им многе ствари, али им Јањину неће никако дати но у замјену за њу даће им на другим мјестима. Грци пак намјеравају држати строго извршења протокола – Берлинског”. (ДАЦГ, ф. МИД, 1879, ф. 3, док. 204/4) О грчком питању такође: ДАЦГ, ф. МИД, 1879, ф. 3, док. 320.

⁴⁷ Г. Вуковић, н.д, 347.

⁴⁸ Исто; Р. Распоповић, н.д, 320.

Но, тада је настао проблем око дипломатске униформе у којој су акредитовани представници Црне Горе имали да буду примљени, јер је султан одбијао да их прими у традиционалној црногорској ношњи. „Зар ја да примим некаквог посланика без униформе дипломатске, у одијелу цариградских вратара и вртара”, говорио је султан, поручујући притом црногорским изасланицима да, уколико немају униформу, дођу обучени „по американски, у фраку”.⁴⁹ На крају, када је турски суверен прихватио да их прими у народној ношњи, али без уобичајеног револвера за појасом, настале су нове тешкоће. О томе Гавро Вуковић у својим *Мемоарима* пише: „Ријешив питање о нашој униформи, султан је, из незадовољства што смо се према њему упорни показали, нашао био други начин да нас са званичном аудијенцијом мучи. Одредио је био дан аудијенције, ми се били обукли, кад је дошла ура била да дворска кароца за нас дођу, јавер на коњу долазио је двапут, у неколико дана, те нам је јавио да је Султан због слабости одложио аудијенцију, сваком на неодређено вријеме. По трећи пут 24. августа пошли смо у двор по уобичајеном церемонијалу. Док је Радоњић говорио уобичајену бесједу, ја сам разгледао неке слике од Ивазојског што су по великом салону тамо-амо објешене биле, што није пристojно било у тако свечаној прилици. Али огорчен султановим поступком, чинио сам освете. Кад је султан имао да одговори, извадио је једну цедуљицу из шпага, читао је, али нијемо без да ми се глас чује. Сафет-паша је превео говор, па се је примакао, дао руку обојици, једва изговорио неколико ријечи гласно и пошао у другу салу”.⁵⁰ Тако је, након многих проблема, 24. августа/5. септембра 1879. године коначно завршена прича око отварања црногорског посланства у Турској, иначе првог дипломатског представништва Црне Горе у некој страниј држави.

Црногорско посланство у Цариграду обављало је и конзуларне послове. У извјештају од 22. септембра/3. октобра 1879. године Радоњић истиче: „Поред нашег овдашњег политичког положаја ми вршимо и консулске дужности”.⁵¹ При томе се конзуларна заштита црногорских поданика у Османском царству разликовала од оне која је пружана поданицима других хришћанских држава. Њихови конзули имали су право да рјешавају међусобне спорове својих држављана, као и спорове између њих и поданика других држава. Црногорци су, међутим, били у сасвим другачијој ситуацији, јер су сходно члану 31 Берлинског уговора били „подложни отоманским законима и властима”.⁵² У свему томе, како

⁴⁹ Г. Вуковић, н.д, 347; Р. Распоповић, н.д, 320.

⁵⁰ Г. Вуковић, н.д, 347.

⁵¹ ДМЦ АО, ф. Никола I, 1879, док. 91.

⁵² Исто.

наводи Станко Радоњић, једино је постојала могућност „да може наш човјек присуствовати суду турском кад изриче пресуду”.⁵³

Због обимности конзуларних послова, војвода Станко констатује да би најбоље било да Црна Гора, као и остале државе, има своје конзуларно представништво у Цариграду, а то би значило да такав конзулат у најмању руку мора бити сачињен: „Из једног конзула као главног судије, из једног секретара, и једног драгомана и једног кавазе”.⁵⁴ Поред тога „ваља имати и кућу за њих, за канцеларије и тамнице”.⁵⁵ Но, одредбе Берлинског уговора, као ни финансијски разлози нијесу дозвољавали Црној Гори да има у Цариграду свој конзулат који би у правном смислу био налик на конзулате осталих хришћанских држава. Због тога је Станко Радоњић предлагао да се Цетиње обрати некој страни држави да она пружи конзуларну заштиту Црногорцима у Цариграду. Такво рјешење било би добро јер „с једне стране Црну Гору не би коштало ништа, а с друге би се тиме постигла боља заштита Црногораца, јер црногорски конзул по власти која се изводи из Берлинског трактата нема никаквог значаја”.⁵⁶

Разочаран чињеницом да у стварима од суштинског значаја није у могућности да помогне Црној Гори, војвода Станко Радоњић је, два мјесеца по доласку у Цариград, а само мјесец дана од званичног ступања на дужност изванредног посланика и опуномоћеног министра у Османском царству, тражио да се врати у Црну Гору. Свој захтјев изнио је у писму од 22. септембра/3. октобра 1879. године. Уз то је, имајући у виду искуство са именовањем, предложио да му се, ако буде одлучено да се врати натраг, пошаље опозивно писмо и једна копија тог писма, да би на основу ње правовремено тражио аудијенцију код султана.⁵⁷

Станко Радоњић је напустио Цариград 14/26. децембра 1879. године.⁵⁸

У међувремену, у Цариграду је пала влада. Сафет-пашу је замијенио Фанариот Савас-паша, с којим је војвода Станко наставио разговоре о предаји Плава и Гусиња.⁵⁹ Но, без обзира на промјену кабинета ствари су текле устаљеним током. Осим празних Портиних обећања никаквог помака није било у рјешавању овог питања.⁶⁰

⁵³ Исто.

⁵⁴ ДМЦ АО, ф. Никола I, 1879, док. 91.

⁵⁵ Исто.

⁵⁶ ДМЦ АО, ф. Никола I, 1879, док. 91.

⁵⁷ Р. Распоповић, *н.д.*, 323; ДМЦ АО, ф. Никола I, док. 481.

⁵⁸ Г. Вуковић, *н.д.*, 357; Н. Ражнатовић, *н.д.*, 208.

⁵⁹ ДАЦГ, ф. МИД.1879, ф. 3 док 320; Г. Вуковић, *н.д.*, 350, 351; Н. Ражнатовић, *н.д.*, 188.

⁶⁰ По ступању на дужност Савас-паша је најприје изашао са предлогом о замјени територија. Истакао је да је Турска спремна да Црној Гори, осим Кучке крајине, уступи и

По доласку на Цетиње, Радоњић је наставио да обавља ранију дужност министра иностраних послова, на којој је остао све до смрти, 1/13. октобра 1889. године.⁶¹

Darko BAKIĆ

STANKO RADONJIĆ
THE FIRST MONTENEGRIN DIPLOMATIC REPRESENTATIVE

Summary

Stanko Radonjić was the first Montenegrin diplomatic representative in a foreign country. By presenting the Letter of Credence to the sultan on August 24/ September 5th, 1879, he officially began to exercise his duty of diplomatic representative of Montenegro in the Ottoman Empire. But, the complex relations between Monte-

територију албанских католичких племена Груда и Хота (ово је први пут да се помиње уступање Груда и Хота Црној Гори, а ова опција ће бити актуелизована од стране Француске и Италије почетком 1880. године). Пошто је Радоњић категорично одбио предлог, Савас-паша је, уз молбу да се Цетиње уздржи од било какве интервенције, истакао да ће Порта предузети све мјере у циљу предаје Плава и Гусиња. Због тога је, као што смо већ поменули, тобоже наређено Мухтар-паши, који је у септембру 1879. године послат у Албанију како би наводно умирио Албанску лигу и омогућио извршење Берлинског уговора, да пође у Гусиње и по сваку цијену изврши предају оба града. У сусрет Мухтар-паши, на челу црногорске војске кренуо је војвода Божо Петровић да заједно са турским командантом изврши мирну примопредају Плава и Гусиња. Међутим, по сриједи је била још једна обмана Порте. Рок од петнаест дана, након кога је требало да се, на инсистирање Порте, састану два команданта, помјеран је за још петнаест, тј. истицао је 29. новембра/11. децембра 1879. године. У међувремену, у Плаву и Гусињу гомилале су се албанске снаге. Сукоб је био неизбјежан.

Албанци су извршили напад 22. новембра/4. децембра 1879. године. Услиједио је контраудар одреда Тодора Вуковића и Марка Миљановог Поповића, који су неопрезно зашли дубоко у албанске положаје. Убрзо су Албанци напали са бокова и са леђа црногорску војску у котлини села Новшића, доводећи је у тешку ситуацију. Одредима Поповића и Вуковића увече су стигли у помоћ Морачани и Ровчани, који су снажним јуришем разбили албански обруч и омогућили повлачење црногорских јединица. Након битке, одједном се у Призрену 24. новембра/6. децембра 1879. године појавио Мухтар-паша, упућујући становништву Плава, Гусиња, Пећи и Ђаковице проглас да се повинују одредбама Берлинског уговора. Међутим, постало је сасвим јасно, поготово послје неуспјелог албанског напада у рејону Мурина 27. децембра 1878. године/8. јанура 1880. године, када је и велики број низама преобучених у албанску ношњу учествовао у боју, да је Мухтар-паша неискреним прогласом само покривао намјеру Порте да оснажи Албанску лигу и подстакне је на још већи отпор. (Н. Ражнатовић, н.д, 181–217)

⁶¹ ДАЦГ, ф. МИД, 1879, ф. 3, док 460; Г. Вуковић, н.д, с. 445; Глас Црногорца, бр. 41, Цетиње, 8/20. октобар 1889.

negro and Ottoman Empire made it necessary for the duke Stanko to initiate the negotiations with Safet-pasha even before his audience with the sultan. The main topics of their talks concerned the surrender of Plav and Gusinje, the work of the border demarcation committee as well as the prevention of the Turkish military fortification in Zeta. At the end of December 1879, Radonjić returned to Montenegro. This way he realized the plan of the Montenegrin government by which he was supposed to stay in Istanbul for a short period of time, to exchange opinions with Porta about main problems of the relations between Montenegro and Ottoman Empire as well as to direct the problems towards their solution as much as possible, and then to return to the position of the Minister of Foreign Affairs, and to leave to Gavro Vuković the office of the Montenegrin diplomatic representative in the Ottoman Empire.

KEY WORDS: *Stanko Radonjić, diplomatic representative, letters of credence, negotiations*